 Årgång 13(2021), häfte 1: 48-52

Rufa och Fredrika Formicas berättelser från myrlandet – en finlandssvensk barnboksklassiker

ANDERS N. NILSSON

Den första självständiga barnlitteraturen på svenska språket skapades enligt Eva von Zweigbergk (1965) i Finland av Zachris Topelius (1818-1898). Av senare finlandssvenska sagoberättare som nått en stor läsekrets i Sverige kan nämnas Tove Jansson och Irmelin Sandman-Lilius. Vid sidan av dessa kända namn finns förstås även många som verkat mer i skymundan. Även om Nanny Hammarström idag inte är något känt namn har under 1900-talet några av hennes barnböcker utkommit i flera svenska upplagor och jag vill här lyfta fram henne som en pionjär när det gäller sannsagor med småkryp i fokus. Hon var bra på att sprida kunskap om naturen i sagans form och hennes första bok *Två myrors äventyr* kom att bli en riktig barnboksklassiker, översatt till många olika språk och utgiven i ständigt nya utgåvor.

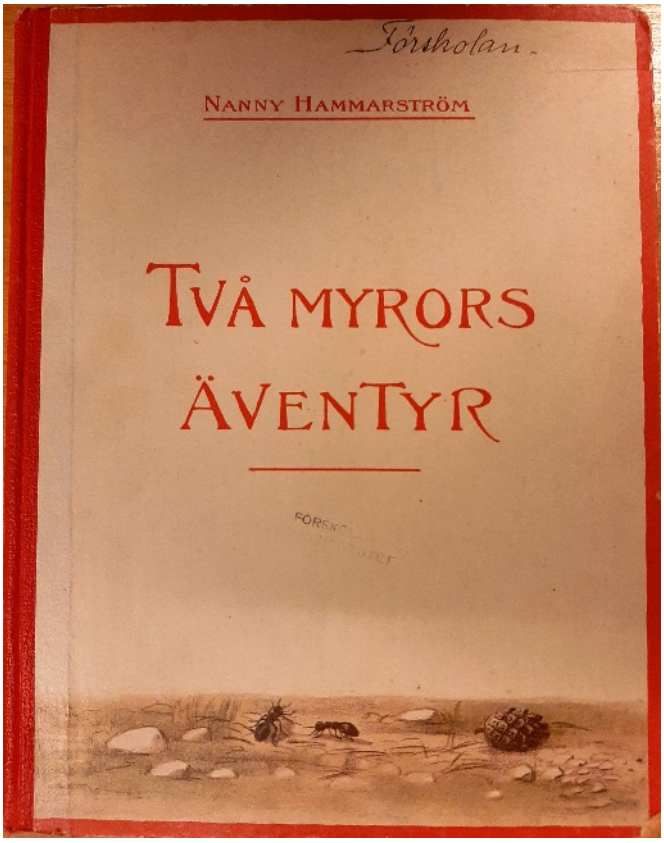

Pärmens framsida på Björck & Börjessons svenska delutgåva från 1907 av Nanny Hammarströms bok *Två myrors äventyr*. Samma bild användes på den finskspråkiga och på den första tyska utgåvan. Exemplar i Barnboksinstitutets bibliotek.

Gunni och Biggi

På författarens omslagsbild på utgåvan från 1923 står ett par myror framför två små barn som sitter på marken. Enligt ramhandlingen är Gunni och Biggi två syskon som de båda stackmyrearbetarna Rufa och Fröken Formica berättar sin historia för. Det är Rufa som är berättarjaget. Syskonen är bara med för att sätta igång sagan för att därefter

Pärmens framsida på Holger Schildts finska utgåva från 1923 av Nanny Hammarströms bok *Två myrors äventyr*.

utgöra en sällan omnämnd men hela tiden tänkt publik. Jag uppfattar dem som två systrar, även om Augusta Sands omslagsbild på den norska utgåvan avbildar en pojke och en flicka. Den finländske entomologen Odo Morannal Reuter identifierar dem i sitt förord som Nannys systerbarn.

Förmänskligade myror

Kommunikationen mellan myra och människa är ramhandlingens stora fantasiskapelse, dvs hur så pass olika organismer lyckas korsa språkbarriären. Här får man nog tänka sig någon form av tankeöverföring eller bara acceptera fantasin för vad den är. Innehållet i de båda myrornas berättelse bygger helt på den samtida kunskapen om myrornas liv, vilket gör den just till en sannsaga. Fiktionen ligger främst i förmänskligandet av myrornas värld, och det är en medveten berättarteknik som ska öka barnens förmåga att ta till sig innehållet genom att öka deras förståelse.

Ett annat sätt att öka förståelsen är att förenkla språket och undvika onödiga facktermer. Nanny kallar till exempel alla utskott på myrans kropp för trådar, oavsett om de är ben, antenner eller mundelar. Larverna kallas för barnen. Myrornas relation till vädrets makter är lite primitiv, som att det är solen som gråter när det regnar, och blixtar benämns solormar. Eller att solen på natten vilar i ett jordhål. Några av blommornas namn är lite ålderdomligt poetiska, som soldagg istället för sileshår och blindnässla för vitplister.

Svårförståeliga människor

En sommar får vi följa de båda myrorna och deras olika arbetsuppgifter i och utanför stacken. Genom att de stundtals ger sig ut på små vandringar blir de även våra ciceroner till andra växters och småkryps förehavanden. Den äldre och mer erfarna Fröken Formica lär Rufa att hon ska akta sig för myrlejonet och att det finns människor som är ännu elakare. Men människorna hjälper även myrorna genom att släcka skogsbranden och våra båda myror konstaterar att de är svåra att förstå sig på: ”det är så svårt att förstå dem, då man är liten som du och

Nanny Hammarström, ungdomsfoto.

Pärmens framsida på den svenska utgåvan från 1941 som ingick i serien Bonniers barnbibliotek. Bild av Lucie Lundberg.

jag. Och kanske människorna å sin sida äro för stora för att förstå oss.” (1923 års utgåva, s. 46). Men man kan gott säga att Nanny Hammarström gjorde vad hon kunde för att öka den ömsesidiga förståelsen.

Läraren och författaren

Nanny Hammarström skrev för barn och ungdom och fick tolv böcker utgivna mellan 1907 och 1938. Fler än hälften av dem var av typen sannsagor om olika djur. Hon berättade om sin uppväxt i *Den stora familjen* från 1933. Familjen bodde i Vasa och hennes föräldrar Herman Napoleon Hammarström och Maria Sofia Sabelli gick båda bort tidigt. Nannys moster tog sig an de åtta syskonen. Det blev en fattig uppväxt under vilken Nanny tog på sig ett stort ansvar för sina syskon. Hon utbildade sig till lärare i Helsingfors 1888-1890 för att sedan tjänstgöra i Gamlakarleby (1890-1891), Mariehamn (1895-1900) och Lovisa (1900-1943). I början av tiden i Lovisa vidareutbildade hon sig även vid universitetet i Helsingfors. Som första kvinna tog hon plats i Lovisas stadsfullmäktige och innehade där även flera andra förtroendeuppdrag. Nanny avled 1953.

Pärmens framsida på den andra norska upplagan från 1934. Här har Gunni och Biggi tolkats som bror och syster.

Belagda upplagor av myrboken

Vid sidan av de här listade utgåvorna, föreligger även ett flertal nyare pocketutgåvor baserade på Anna E.B. Fries engelska översättning. Åtminstone de två äldsta utgåvorna har vackra illustrationer i färg i marginalerna gjorda av författaren. Jag har sett titeln citerad med den äldre stavningen ”äfventyr”, men har inte lyckats belägga någon sådan upplaga.

1907: *Två myrors äventyr*, Helsingfors: Helios, 66 s. [rikssvensk delupplaga Stockholm: Björck & Börjesson; Helios upplaga 2 från 1908]

1908: *Kahden muurahaisen seikkailut*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Helios (Osakeyhtiö Lilius & Hertzberg, Helsinki), 67 s.

1909: *Die Abenteuer zweier Ameisen*, översättning Francis Maro [= Marie Franzos], München:

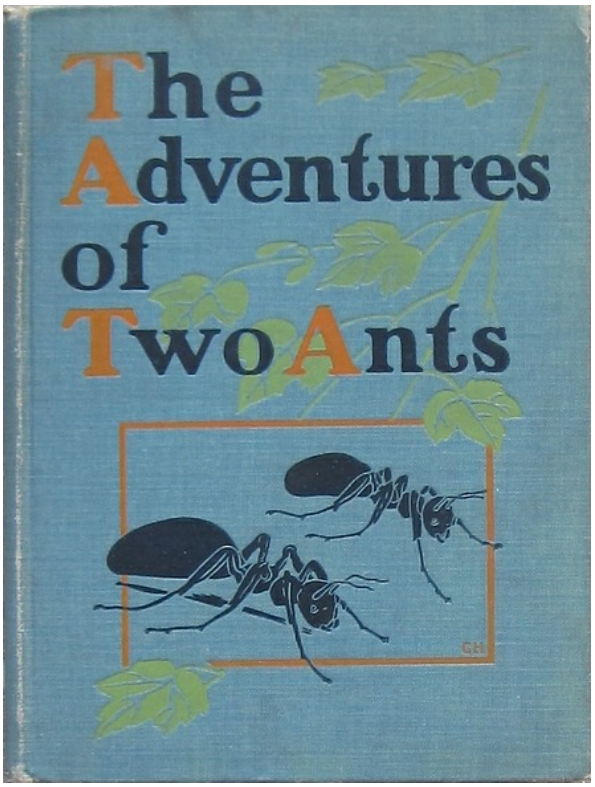

Pärmens framsida på den första engelskspråkiga utgåvan av *Två myrors äventyr* från 1910.

Etzold & Co., 79 s. [Illustrerad, uppl. 2 1912, 3 1914]
1910: *The Adventures of Two Ants*, översättning Anna E.B. Fries, New York: Frederick A. Stokes
1913: *I maurlandet*, översättning Elisabeth Pedersen, Kristiania: J.W. Cappelens forlag, 60 s. [Ill. Augusta Sand]
1913: *Die Abenteuer zweier Ameisen*, översättning Francis Maro [= Marie Franzos], München: Etzold & Co., 79 s. [Bücher für die Familie und die Jugend nr 6]
1923: *Två myrors äventyr*, Helsingfors: Holger Schildt, 70 s. [rikssvensk delupplaga Stockholm: Björck & Börjesson]
1928: *Die Abenteuer zweier Ameisen*, översättning Marie Traurus, München: Etzold & Co., 68 s.
1934: *I maurlandet*, översättning Elisabeth Pedersen & Rikka Deinboll, Kristiania: J.W. Cappelens forlag, 54 s. [Ill. Augusta Sand]
1941: *Två myrors äventyr*, Stockholm: Bonnier, 126 s. [Bonniers Barnbibliotek nr 63]
1978: *Två myrors äventyr*, Lovisa: Östra Nylands förlag, 68 s. [Ny reviderad upplaga]

Pärmens framsida på den ryska utgåvan från 1922 av Nanny Hammarströms barnbok *Kurre och andra berättelser*.

Flera källor nämner en rysk utgåva av Nannys myrbok, men någon sådan har jag inte lyckats belägga. Däremot föreligger en annan av hennes böcker i en rysk utgåva från 1922, nämligen *Kurre och andra berättelser*, i original utgiven av Holger Schildt 1916. Den innehåller för övrigt en berättelse om en majbagge, vilket vi inte är så bortskämda med.

Myrlitteratur

Det finns en hel uppsjö med svenska sagoböcker om myror, och jag har till exempel tidigare skrivit om Anny Marwig Rubins *Myran Bettina* från 1950, och Hilding Söderholms *Myran Aina och hennes systrar* från 1953 (Nilsson 2016). Men frågan är om inte Nannys var den första? Helt säkert var det den som blev mest spridd i världen. Hon var lärare i samma ämnen som den samtida Gottfrid Adlerz i Sundsvall. Man undrar om hon läst hans avhandling om svenska myror från 1887? Hans mer populära bok om *Myrornas liv* utkom inte förrän 1913. Precis som Reuter i Finland intresserade sig Adlerz mycket för insekternas själsliv, styrt av instinkt men även med drag av förnuft. Nannys myror saknar verkligen inte förnuft, en egenskap som hon tillerkände dem som del av förmänskligandet i sagans form. För såväl Nanny som Gottfrid var det de levande krypen som var de intressanta och att avliva insekter för att sätta dem i samling var enligt Margit Åström (1976) henne helt främmande. Reuter höll Nannys myrbok som först med att skildra småkrypens liv för de små barnen och hyllade i sitt förord hennes ”ingående kunskap om livet i naturens dolda verkstäder”.

En väl emottagen klassiker

Reuters förord citerades även i Björck & Börjessons annons för boken i Aftonbladet 21 december 1907. Man var inte direkt buskablyg när man valde rubriken ”Årets

finaste och bästa barnbok” och man citerade även en anmälan av Anna Maria Roos, hon som senare skrev *Sörgården* och *I Önnemo*:

> På ett synnerligt lifligt och underhållande sätt skildras här icke blott myrornas lif, utan också en hel del om andra djur samt om växtvärlden. Boken är så fängslande som någon fé-saga och är därtill ägnad att gifva barnen både intresse för och kunskaper om naturen. Talrika, färglagda illustrationer belysa texten.

Även Gurli Linder var positiv och ansåg att författaren ”äger denna sällsynta förmåga att inrikta barnens blick, så att naturens växlingsrika liv inger dem ett lika spännande intresse som en fantasiens äventyrsfärd” (Linder 1908:24). Nanny Hammarströms debutbok fick alltså redan från början ett mycket gott emottagande och måste idag räknas som en verklig klassiker att ej glömma bort.

När det gäller akademiska studier av Nannys myrbok har jag noterat existensen av två uppsatser i vilka den studerats med fokus på antropomorfisering: Ingrid Brandt 1992 vid Åbo akademi *Landskapsbeskrivning och antropomorfisering i Nanny Hammarströms barnböcker* (pro gradu) och Jan Peter Hansson 2015 vid Högskolan i Dalarna *Antropomorfism i barnlitteratur – tematiskt verktyg för gestaltande av subjektspositioner* (kandidat).

Citerad litteratur

Linder, Gurli, 1908: Ungdomsböcker julen 1907. *Folkbiblioteksbladet* 1908:21-25.

Nilsson, Anders N. 2016: Myran Bettina och Kalle Stensopp. Om insekter och svampar i Anny Marwig Rubins barnfabler. *Skörvnöpparn* 8:32-38.

Zweigbergk, Eva von, 1965: *Barnboken i Sverige 1750-1950*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Åström, Margit, 1976: *Sagoförfattaren Nanny Hammarström. Svårmod och livsbejakelse*, s. 125-157, i: W.E. Nordström, Olof Mustelin & Gunvor Nordström (red.), *Finländska gestalter* XI. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri AB Förlag.

Författarens epost:
andersnnilsson258[at]gmail.com